

УДК 94 (476) «1941/1944»

**ПАРТИЗАНСЬКІ ЗАГОНИ БІЛОРУСЬКИХ ЛІСІВ –
РЯТІВНИКИ ЄВРЕЇВ У ЧАСИ ГОЛОКОСТУ****Марина Михайлюк**

Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України
Україна, 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
e-mail: m.mykhayluk77@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8357-4744>

Аналізуються форми та методи допомоги євреям-біженцям з окупованої території і євреям-втікачам з гетто Мінська, Вітебська, Новогрудка, Білостока, Слоніма, Кобрина, Несвіжа, Леніна й інших населених пунктів, радянськими партизанськими загонами, що діяли у білоруських лісах у роки Другої світової війни. Увага акцентується на тих загонах, які приймали євреїв, кількості євреїв-партизанів, організації «сімейних таборів» Тувії Бельського та Шалома Зоріна. Відзначається ключова роль у порятунку «Праведників світу»: партизана М. Кисельова, білоруських родин, пов'язаних з партизанами Волинець і пастора Й. Назарука.

Ключові слова: Голокост, білоруські ліси, партизанські загони, порятунок біженців і втікачів, «сімейні табори», Праведники світу

Однією з маловідомих і недостатньо досліджених тем у сучасній історичній науці залишається порятунок євреїв на теренах Білорусі під час Другої світової війни. Збором інформації про нацистський окупаційний режим у Білорусі, Голокост, колаборацію, подвиги білоруських рятівників та історій порятунку довгий час займаються російські [1] й ізраїльські вчені [8; 13; 19; 25], інші зарубіжні дослідники [26-27]. Діяльність єврейських партизанів на теренах Європи, у тому числі Білорусі, висвітлена на спеціалізованому зарубіжному сайті, де зібрані десятки історій та інтерв'ю з колишніми бійцями руху Опору [12]. Питання функціонування партизанських загонів на теренах Білорусі, геноциду та порятунку євреїв активно досліджуються у самій країні, де вийшли матеріали спеціалізованої конференції з питань Другої світової війни [22] та кілька видань про Голокост, білоруські гетто та «Праведників світу» [6; 16-17; 20-21]. У Мінську навіть презентували документальний фільм про рятівників євреїв місцевого гетто [7].

Натомість українська історіографія теми дослідження практично відсутня. В Україні видані лише спогади Г. Костелянець про перебування у Мінському гетто та втечу до партизанів [14]; праці кількох зарубіжних дослідників Голокосту: істориків Т. Вершицької [4], Г. Вінниці [5] та Д. Кривошеї [15], а також російськомовний переклад монографії колишнього партизана, а згодом провідного ізраїльського вченого І. Арада [2], в якій партизанським загонам Білорусії приділено чимало уваги.

Метою статті є аналіз допомоги євреям

партизанськими загонами, що у роки Другої світової війни діяли у білоруських лісах.

Під час нацистської окупації частина Білорусі разом зі східними польськими землями та прибалтійськими країнами увійшла до складу рейхскомісаріату «Остланд» (РКО), решта території потрапила до РКУ. Темпи ліквідації єврейського населення Східної та Західної Білорусі мали свої відмінності. На думку Д. Кривошеї, до кінця 1941 р. євреїв майже повністю винищили на східних територіях, що перебували у зоні тилу групи армій «Центр»: у Могильові – 10 тис., Вітебську та Бобруйську – по 20 тис., Борисові – 8 тис., Полоцьку – 7 тис. У Західній Білорусі ще до кінця 1942 р. мешкало 30 тис. євреїв. У регіоні діяла айнзацгрупа, частини Вермахту, німецькі поліцейські батальйони, а у зоні польських боліт і на півдні Білорусі – окремі частини Ваффен СС. На Поліссі восени 1942 р. були проведені найбільш масштабні «акції»: у середині жовтня ліквідоване Брестське гетто (бл. 17 тис. осіб), наприкінці жовтня – на початку листопада – Пінське гетто (бл. 18 тис. осіб). Останні «акції» у Західній Білорусі пройшли восени 1943 р.: у вересні 2,7 тис. євреїв з м. Ліди відправили у Майданек і Собібор. Пізніше 350 євреїв розстріляли у трудовому таборі м. Новогрудок [15, с. 151-152].

Перші єврейські партизанські групи і загони з'явилися на території Білорусі у листопаді 1941 р. Протягом 1942-1943 рр. вони активно поповнювалися молоддю з гетто. Багато партизан стали учасниками підпільних груп й опинялися у білоруських лісах внаслідок успі-

шної втечі з гетто. Євреї-партизани найбільше діяли у Руденському, Койдановському, Нарочському, Козенському, Начському, Поліському лісах, Липичанській і Налибокській пуші [2; 25, с. 210]. Основу кількох партизанських загонів становили члени підпільних організацій Мінського гетто, яке ліквідували у жовтні 1943 р. [13, с. 119; 16, с. 6]. П'ятнадцять втікачів гетто на чолі з Б. Хаймовичем влилися у 208-й партизанський полк. У 1942 р. мінські євреї склали основу партизанських загонів імені Кутузова (командир І. Лапідус), чисельність якого зросла з 45 до 300 бійців; імені Будьонного, створеного комісаром М. Фельдманом. Протягом 1942-1943 рр. у районі Барановичів діяли два єврейські загоны «Жовтень» і «Пархоменко» бригади імені Чапаєва, а також кілька невеличких партизанських груп. Загалом у загонах перебувало декілька сотень євреїв-партизан.

Активно приймав євреїв у загін імені Щорса капітан П.В. Пронягін. Загін діяв у районі Бреста – Барановичів. За ініціативою командира євреї створили «сімейний табір». Сто сімдесят колишніх мешканців Слоніського гетто створили окрему групу «Щорс-51», що підривала ворожі ешелони. Загін під керівництвом майбутнього командира партизанської бригади генерала Ф. Капусти допоміг вибратися з гетто Несвіжа і Кльоцька 30 майбутнім бійцям. Утікачі з гетто Несвіжа на чолі з Шоломом Холавським створили у липні 1942 р. загін «Жуков», який воював у районі Копиля. Командиром загону у складі 140 бійців-євреїв став Л. Гільчик, комісаром – І. Беркович. За 1943 р. загін провів 42 диверсії на залізниці. У районі Дятлово воював загін під командуванням Ц. Каплинського, створений з в'язнів гетто. У районі Деречина протягом липня-грудня 1942 р. діяв загін під командуванням І. Атласа, який загинув у бою. Кожен з цих загонів у різні часи діяльності нараховував до 150 євреїв.

Загоны «Кадима» та «Форойс» («Вперед») сформували бігли в'язні зі східних територій Польщі. У серпні 1943 р. «Форойс» поповнили понад 70 учасників повстання у Білостоцькому гетто, більшість з яких втекли з ешелонів, що прямували у табори смерті (зокрема, Треблінку-2). Загін підтримував зв'язки з іншими партизанськими групами, частину яких становили бігли з Білостоку. Загалом у цих загонах і групах нараховувалося до 200 партизанів. Всього у 14 єврейських партизанських загонах і групах Білорусі воювало щонайменше 1650 бійців [1, с. 725-727].

Однією з врятованих бранок Білостоцького

гетто стала 12-річна Люба Франк, яка під час руху потяга у Треблінку втекла разом з чотирма євреями. Кілька тижнів голодна дівчина блукала лісами, доки не натрапила на групу єврейських партизанів. Приєдналася до партизанського загону на чолі з Давидом Оленськи, за якого через сім років вийшла заміж. Єврейські групи входили до складу радянських партизанських з'єднань і разом діяли у тилу ворога. У загоні вже перебували втікачі з гетто Соколя та Леніна. Партизанським фотографом працювала Фая Шульман, яка пережила знищення Ленінського гетто у серпні 1942 р [27].

Євреї тікали у ліси як для боротьби з окупантами, так і з метою вижити в умовах тотального знищення. Частина втікачів приховувала своє справжнє прізвище, національність і те, що є біглими. Налагодити контакт з партизанами було не так просто: перешкоджали численні німецькі пости, поліцейські патрулі, місцеві агенти-шпигуни. До того ж партизани не охоче приймали «чужих» чоловіків без зброї, а жінок і дітей вважали зайвим тягарем. В їхніх лавах перебувало чимало тих, хто не зовсім лояльно ставився до євреїв, зокрема поліцаї-втікачі. Прийому євреїв заважала й підозрілість командирів/комісарів, які боялися «засланих козачків». Про курси кількамісячної підготовки шпигунів і агентів Мінським і Борисівським гестапо повідомляється у радянських документах за серпень 1943 р. Відтак відповідна обережність була не безпідставною. Попри труднощі, втеча з гетто була чи не єдиною можливістю врятуватися від смерті. Серед білоруських партизанів знаходилося до 10-15 тис. євреїв [16, с. 8-9].

Німецькі документи за 1943-1944 рр. повідомляють про активну участь євреїв у партизанській боротьбі. Ріст руху Опору часто використовувався окупаційною владою для посилення репресій проти євреїв. Партизанський рух у Білорусі був найбільш численним, оскільки діяло 1255 загонів. На цей період єврейські бійці перебували у більшості партизанських формувань. Серед них значилися чоловіки та жінки-медики (лікарі, медсестри, фармацевти тощо). Євреї очолювали майстерні з виготовлення зброї, зокрема у партизанському загоні імені Котовського (також у пінській бригаді Бодіоні [25, с. 210-211]).

Водночас втрати серед євреїв-партизан теж були значними. За німецькими даними, втікачі потрапляли в облави вже восени-взимку 1941 р. у Мінській, Вітебській, Барановічській, Вілейській областях. Кількість євреїв – учасників партизанського руху Білорусі (без вра-

хування тих, хто воював в єврейських загонах і перебував у сімейних таборах) складає близько 5 тис. осіб: з них 2 особи очолювали партизанські бригади, 4 являлися комісарами бригад, 7 начальниками їх штабів; 18 євреїв командували партизанськими загонами, 32 являлись їх комісарами, 21 – начальниками штабів.

Невеличкі єврейські загопи чи групи діяли обмежений період часу, оскільки їх переслідували карателі разом з місцевою поліцією. Зазвичай вони вливалися у більш потужні партизанські з'єднання, складаючи в них окремих підрозділ. Частина євреїв потрапляла до партизанів завдяки допомозі місцевого населення та підпілля, або знаходила їх самостійно. До того ж саме єврейські партизани виконували спецзавдання з допомоги та рятування мешканців гетто. Більшість втікачів були міськими жителями та перебування у спартанських лісових умовах для них становило серйозне випробування. Євреям не вистачало зброї, тому вижити у лісах вдавалося далеко не всім. Водночас саме за допомоги радянських партизанів через лінію фронту було переправлено близько 1,5 тис. жінок, дітей, старих [1, с. 728-732].

Уродженка Вітебська Інеса Аронсон (Іванова), якій на початку війни виповнилося 6 років, згадувала, як в одному селі області, мати – міська жінка, тікаючи разом з нею від німецької окупації, влаштувалася пасти стадо корів і досить скоро стала зв'язковою партизанського загону Леонова, який згодом переріс у бригаду. «Ми пробули у загоні з серпня 1941 до грудня 1942 рр. – розповідає жінка. – Коли розпочалося блокування партизанських зон, нас вирішили переправити за лінію фронту. Перехід тривав майже три тижні. Йшло багато людей, у нас був провідник. На початку 1943 р. потрапили в Торопсу. Потім опинилися на Уралі» [21, с. 125].

Разом з рідними, з окупованого Вітебська також втекла Емма Бабіцька (Ніконова). Їй, матері та бабусі з дідусем допомогла підпільниця, лікар туберкульозного відділення міської лікарні Ксенія Околович, яка була пов'язана з партизанським загonom, що дислокувався у 15 км від міста. Рідним дівчини дістала «російські» паспорти і 20 травня 1942 р. першого до партизан відправила дідуся. За кілька днів з партизанами пішла бабуся. Потім без супроводу пішли Емма разом з братом і матір'ю. Їх зустріли за містом і провели у загін. Дідуся на той час вже відправили за лінію фронту. Після них до лісу прийшли ще кілька єврейських жінок-лікарів, які переховувалися

у місті. Партизани усіх кілька разів допитували, перевіряли одяг, забрали гроші, а потім партіями розміщували по найближчих селах на нічліг. Лінію фронту перетинали довго. Йшли лісами та болотами. У Калініні втікачів посадили на потяг і вивезли до Горького, а звідти усі потрапили у Башкірію [21, с. 150-151].

Партизани допомогли «вирватися з неволі» та перейти лінію фронту Есфір Свердловій і Соні Соснер. Згодом перша виступила по радіо у програмі ЄАК і розповіла іноземним слухачам про Голокост у Вітебську; другій партизанці не надто вірили, що вона єврейка з «російським» паспортом, адже знали, що усіх знищили. Жінка згадувала, як її місяця два ретельно перевіряли і лише потім переправили на Велику землю. Навесні 1942 р. у партизанському загоні М.Ф. Бірюліна опинилася росіянка Юзефа Єфімова, яка мала трьох дітей від чоловіка-єврея і теж була переправлена за лінію фронту. Працювала у Тулі медсестрою й лише у серпні 1944 р. разом з дітьми повернулася до Вітебська [21, с. 169-170, 186-188, 190-191].

Подібну історію пам'ятає Поліна Жданова (Фрумсон), яку переховували неєврейські родичі. Так як партизани часто відвідували навколишні села з метою заpastися харчами й іншим необхідним провіантом, то родичі влітку 1942 р. вирішили 16-річну дівчину переправити до партизанського загону імені Чапаєва. Там вона прийняла присягу та була зарахована до загону. Для партизанів дівчина доставала необхідні ліки, відвідуючи аптеки Мстижу. Виконувала роботу по господарству: прала речі, готувала їжу, брала участь в охороні табору. У листопаді 1942 р. командування бригади вирішило жінок і дітей переправити через лінію фронту. Йшли пішки, переважно вночі. На початку січня 1943 р. група досягла лінії фронту. «Нас зустріли наші солдати, – пригадує Поліна Мойсейвна, – посадили у вантажівки і відправили до Москви, в штаб партизанського руху. Звідти я потрапила в Уфу, там закінчила ремісниче училище. Навесні 1945 р. повернулася у Вітебськ» [21, с. 100].

У лісі втікачі організовували «сімейні табори», в яких мешкали сотні євреїв. Самим великим з них, який влітку 1944 р. нараховував 1,2 тис. осіб, був табір у Налибокській пуші під керівництвом Тувії Бельського. Батьки Тувії загинули у Новогрудівському гетто. Сам він разом з братами Зусею, Асаелем та Аароном втекли і створили партизанський загін, в якому опинилося близько 150 втікачів з гетто [4, с. 223]. Проте згодом «Загін Бельського» по-

повнився біженцями з інших таборів і гетто. Багато євреїв до загону переправила родина Костянтина Козловського, яка допомагала втікачам Новогрудівського гетто. Бійці загону знищували колаборантів, забирали продукти харчування, допомагали радянським партизанам в антинімецьких рейдах. «Сімейний табір» мав свою лікарню, школу, турецьку баню, групу музикантів, ремісничі майстерні. «Загін Бельського» в обмін на продукти харчування та зброю допомагав іншим партизанським бригадам, що дислокувалися у білоруських лісах. Після війни Тувія Бельський спочатку переїхав до Ізраїлю, але потім перебрався до США, де і помер на 81 році життя [3].

Подібний табір у тому ж лісі створив Шалом (Семен, Шломо) Зорін – втікач з Мінського гетто. Він приєднався до партизанського загону на чолі з Семеном Ганзенко, став командиром кінного взводу. Разом організували загін № 106 з втікачів гетто, який діяв в Івенецькому районі Барановичської області. Спочатку у таборі Зоріна перебувало 60 осіб, але до кінця 1943 р. їхня кількість збільшилася до 800 євреїв, включно з 150 дітьми. У таборі функціонували різні майстерні – швейні, взуттєві, з виготовлення та ремонту зброї, а також вітряк, пекарня, школа. Усі разом відзначали свята як радянські, так і єврейські. Після війни Зорін виїхав до Ізраїлю, де й помер у 1974 р. [8, с. 161-163; 25, с. 212-214]. Бойові загани Ш. Зоріна та Т. Бельського нараховували близько 500 озброєних бійців (137 і 350), не враховуючи тих, хто перебував у «сімейних таборах» [1, с. 727]. Загін Зоріна брав активну участь у боях з ворогом, підривав ешелони, виконував інші бойові завдання партизанської бригади. На початку липня 1944 р. загін з'єднався з передовими частинами Червоної армії. З «сімейного табору» Зоріна вижив 421 єврей [16, с. 9, 18].

«Праведниця України» 93-річна Ірина Живлюк у роки війни була білоруською партизанкою, і разом із сестрою крадькома приносили їжу єврейським дітям з гетто поблизу Мінська [17]. На початку 1943 р. 40 дітям-втікачам з Мінського гетто допомогли вижити партизани 2-ї Мінської бригади, штаб якої розташовувався неподалік с. Поречье Пуховицького району. У сільській школі організували дитячий будинок, призначили виховательку. Згодом розмістили по селянським родинам. Під час облав жителі села разом з єврейськими дітьми тікали у ліси та болота р. Птич [6, с. 189]. До приходу червоноармійців діти продовжували мешкати у селі. З часом багато хто з селян-

рятівників отримує звання «Праведників» [16, с. 10].

Серед 18 втікачів (чоловіків, жінок і дітей) з Мінського гетто також значилася родина Галини Костелянець. Першого червня 1943 р. її батько (Абрам Павлович) організував групову втечу. Зв'язався з партизанами та переконав їх допомогти євреям. Щоб забезпечити безпеку втікачам, 200 бійців партизанської бригади імені Чкалова чекали їх у с. Птич (в 5 км від Мінська). Людей зустріли, нагодували, дали можливість перепочити, а потім нічними переходами у тилу ворога за дві доби доставили до партизанського табору у Налибокській пушці, де зарахували рядовими бійцями загону. Найбільше євреям співчував молодий комісар І. Казак. Натомість начальник особового відділу бригади Д. Зухба недовірливо ставився до новоприбулих, перевіряв їх на наявність шпигунів та агентів гестапо. У цьому мав відповідний досвід роботи, оскільки до війни працював в органах держбезпеки. У таборі всіх переписали, зазначивши професію, і відповідно до неї надали роботу. На той час у Барановичській області діяло 30 тис. партизанів. У середині липня 1943 р. німці провели великий антипартизанський рейд із застосуванням танків, артилерії, літаків. Знищили всі села та хутори, що межували з партизанською зоною. Налибокській ліс оточили і кілька тижнів прочісували. У тій акції загинули батьки Галини, сама 19-річна дівчина вижила. Партизанське життя для неї закінчилося у липні 1944 р. Померла у 2003 р. [14, с. 128-137, 148-153].

Серед історій допомоги євреям, відомою є порятунок втікачів командиром М. Кисельовим, який врятував 217 (218) осіб. Кисельов був військовополоненим-втікачем, який організував групу Опору в містечку Ілія Вілейського району. Група складалася з місцевих жителів і біглих військовополонених, які шукали зв'язок з партизанами. У 1942 р. Кисельова приймають до партизанського загону «Помста» під командуванням В. Воронянського. Згодом він отримує наказ створити загін з єврейських біженців і біглих військовополонених, які переховувалися у довколишніх лісах. Так виникає загін «Перемога», в якому перебувало чимало жінок з дітьми і старих, загалом близько 300 цивільних осіб. Більшість членів загону становили євреї з містечка Долгіново [10].

Беззбройні люди перебували під опікою партизанського загону «Народний месник» на чолі з Іваном Тимчуком. Хоча прогнати й обіграти значну кількість людей виявилось

справою нелегкою. Вживання членів загону залежало від його мобільності, тому значна кількість старих і хворих лише ускладнювали ситуацію. Долгіновські євреї-партизани брали активну участь у багатьох важливих операціях. У травні 1942 р. пошкодили майно лісопильного заводу, вбили 15 німців, захопили зброю. У листопаді того ж року взяли участь у знищенні німецького гарнізону в Мяделі, звільнивши євреїв з гетто. Попри посилену німецьку охорону в Глибокому партизани винесли з гарнізону шриффт для підпільної друкарні. Під керівництвом Якова Сагальчика долгіновські партизани знищили 30 німців у с. Літвичі [24, с. 178-179].

До літа 1942 р. керівництво загону «Народний месник» вирішує переправити жінок, старих і дітей за лінію фронту. Вивести людей погоджується Кисельов. Для супроводу йому виділяють 5 озброєних охоронців, у тому числі жінок. До серпня число євреїв у загоні зменшилося на кілька десятків осіб, оскільки були вбиті під час збройних сутичок. Рухалися лише ночами, а вдень озброєна група намагалася роздобути для всіх харчування, вирушаючи у довколишні села. Біженці були змучені голодом, холодом, хворобами. Однак Кисельов не втрачав надію на їх порятунок. Наприкінці листопада 1942 р. його група потрапляє у зону дії радянських партизанів, у районі м. Великі Луки. Кисельов саджає людей у потяг зі солдатами і після виходу з оточення супроводжує біженців до Уфи, а потім повертається до Москви. Згодом одружується на одній з єврейок з групи супроводу. У вересні 2005 р. М. Кисельову присвоєно звання «Праведника світу» [10].

Одним з врятованих виявився 70-річний Шмуель Давид Кугель, родом з містечка Плещениці, який деталізував відомі події. За його спогадами, після кривавої розправи над місцевими євреями у 1941 р., він вирішив втекти до родичів у Долгінове. До весни 1942 р. там масових акцій не проводилося, хоча євреї страждали від насилля, податків і контрибуцій. Після єврейського свята Пурім поширилися чутки, що німці готують знищення місцевих євреїв і люди почали підготовку таємних сховищ. Акція розпочалася напередодні Пасхи, з вуличних акцій, в які потрапляли всі без винятку: і старі, і малі. Тому євреї переховувалися по підвалах, горищах, сараях.

Есесівці разом з місцевою поліцією проводили масові обшуки будинків, помешкання закидали гранатами. Тих, хто потрапляв у руки – роздягали до гола та розстрілювали за населеним пунктом. Немічних пристрільовали на

місці. Тіла вбитих лишали непохованими. Кілька сотень людей зігнали у сарай, облили керосином і підпалили. З 3 тис. євреїв Долгінове, за два дні винищили – 1,8 тис. осіб. Решту під приводом реєстрації зігнали у гетто, яке складалося з 40 маленьких будиночків. Єврейський квартал огородили колючим дротом і дерев'яним парканом. Усі роботи виконували самі євреї. У гетто люди почали організовувати сховища, адже розправи продовжувалися. За два дні винищили ще вісім сотень осіб. Після чого найбільш активні євреї почали готувати втечу. Одного дня вони розстрожили огорожу та втекли у білоруські ліси. Там зустріли партизанів. Молодь зарахували бійцями загону, а старих, хворих і дітей продовжували переховувати та годувати. Політрука Кисельова євреї вважали доброю й освіченою людиною. Літо й осінь долгіновські втікачі провели у партизанському загоні. З настанням холодів, самих слабких вирішили перевести через лінію фронту та доставити у тил. Похід на «Велику Землю» тривав близько двох місяців. Десятки кілометрів проходили вночі, а вдень – відпочивали. Коли дійшли до сусідніх «партизанських» районів стали пересуватися вдень, а відпочивати – вночі. Розміщувалися по сільських хатах, по 3-4 особи у кожній. Селяни постійцям допомагали чим могли [24, с. 164-167].

З містечка Орани у партизани пішло 40 євреїв з метою чинити опір окупантам і мститися за втрачених рідних [24, с. 178]. Відома історія рятування родини Ястшомб з Вілейського гетто. У середині травня 1941 р. у подружжя лікарів Марка та Рози Ястшомб народилася донька Гінда. Щоб врятуватися від знищення, подружжя вирішило тікати до партизанів. Свою маленьку дівчинку лишили у колишнього сусіда, який працював начальником місцевого радіовузла. Півтора року родина Ястшомб переховувалася у підвалі Сергія й Уляни Волинець, мешканців с. Осиповичі. Навесні 1944 р. за допомоги їхнього сина – зв'язківця, подружжя потрапляє до партизанського загону та розповідає про залишену на чужих людей дитину. Загін роздобуває інформацію про місце перебування дівчинки й довідується, що вона знаходиться в іншому населеному пункті, неподалік їхнього штабу. Покинуту на околиці лісу дитину врятувало подружжя Садовських, які видавали її за польку та виховували як рідну. Однак справжні батьки все ж забрали свою дівчинку. Після війни Гінда вивчилася на лікаря і в 1990 р. емігрувала до Ізраїлю. У травні 2008 р. подружжя Волинець отримало звання

«Праведників світу» [9]. Станом на 1 січня 2018 р. це звання вже мають 650 громадян Білорусі [23].

Подібною є історія родини Гольдфарб з Кобрини. Після ліквідації Кобринського гетто їх прихистило сімейство пастора Йосипа Назарука, яке перехувало їх до осені 1943 р. У цей час на хуторі з'явилися партизани. Вони прийшли у пошуках провіанту і робітників для земляних робіт. Дізнавшись про євреїв-втікачів – мобілізували на роботи. Так родина Гольдфарбів опинилася у партизанському загоні імені Котовського. Під час бойових дій рідні Хінки загинули. Сама вона відстала від загону і до визволення району перехувалася на болотах і в лісах. Після війни емігрувала до Ізраїлю [11].

Отже, допомога євреям радянськими партизанськими загонами білоруських лісів засвідчила, що доля приречених на тотальне знищення людей не стала байдужою для командирів, які приймали біженців з окупованої території і втікачів з гетто, оскільки їм потрібні були бійці, медпрацівники, додаткова робоча сила. Зазвичай чоловіків залишали для ведення бойових дій і здійснення диверсійних операцій, а жінок з медичною освітою – для допомоги пораненим. Решту жінок, старих і дітей відправляли за лінію фронту.

Євреї-втікачі з гетто також створювали окремі партизанські групи/загони та намагалися допомогти своїм побратимам, про що свідчить наявність кількох «сімейних таборів». Місцеві мешканці (росіяни, білоруси), які не підтримували нацистську політику геноциду, теж намагалися будь-яким чином допомогти нужденним. Попри складність порятунку, Білорусь пишається сотнями рятівників і визнаних «Праведників світу», які змогли знайти у собі сили, мужність, матеріальні й інші можливості, а головне – бажання підтримати євреїв у складні часи їхнього існування та виживання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Альтман И. Партизанские отряды еврейские. Партизаны-евреи / Холокост на территории СССР: энциклопедия / Гл. ред. И.А. Альтман. 2-е изд. Москва, 2011. С. 725-732
2. Арад И. Катастрофа евреев на оккупированных территориях Советского Союза (1941-1945) [пер. с англ.]. Днепропетровск-Москва, 2007. 816 с.
3. Бельский Тувия. Биография. URL: <http://www.jewishpartisans.org/partisans/tuvia-bielski>
4. Вершицкая Т. Побег из Новогрудского гетто в свидетельствах, литературе, кино и музейной экспозиции // Материали міжнародної науково-практичної конференції «Історична пам'ять про війну та Голокост» (Київ, 28-30 вересня

2012 р.): статті та повідомлення. Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2013. С. 216-224

5. Винница Г. Геноцид єврейського населення східних областей Білорусії в 1941-1944 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; Інститут історії України НАНУ. Київ, 2012. 22 с.
6. Винница Г. Холокост на оккупированной территории Восточной Белоруссии в 1941-1944 гг.: монография. Минск, 2014. 449 с.
7. В Минске презентовали фильм о Праведниках мира «Рожденные дважды» / Центр и Фонд «Холокост». URL: <http://www.holocf.ru/facts/3878>
8. Гутман И., Галиль Н. Катастрофа и память о ней; [пер. с иврита]. Иерусалим, [б.г.]. 292 с.
9. Избранные истории. Сергей и Ульяна Волюнец (Беларусь). URL: <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/belarus/volynets.asp>
10. Избранные истории. С партизанами на Большую землю. Николай Киселев (Беларусь). URL: http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_kiselev.asp
11. Избранные истории. «Мы не можем их выгнать». Иосиф и Анна Назарук (Беларусь). URL: http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_nazaruk.asp
12. Еврейські партизани. URL: www.jewishpartisans.org
13. Катастрофа европейского еврейства. В 7-ми частях. Ч. 7: Катастрофа евреев на территории Советского Союза / Иехиам Вайц; Открытый университет Израиля. Тель-Авив, 2000. 176 с.
14. Костелянец Г. От Украины до Белоруссии. История одной еврейской семьи. Днепропетровск-Минск, 2009. 168 с.
15. Кривошей Д. Национальная политика оккупационных властей в Беларуси (1941-1944) // Друга світова війна та долі мирного населення у Східній Європі: Матеріали міжнародної наукової конференції пам'яті Митрополита Андрея Шептицького (Київ, 30 листопада – 1 грудня 2015 р.) / За ред. Л. Фінберга. Київ, 2016. С. 150-165
16. Минское гетто / Сост. И. Герасимова. Иерусалим, 2002. 19 с.
17. Праведники народов мира Беларуси: живые свидетельства Беларуси / Сост.: К.И. Козак, М.И. Крапина [и др.]; под ред. В.Ф. Балакирева, К.И. Козака. Минск, 2009.
18. Проект збору відео-інтерв'ю «Слово Праведника». URL: https://www.facebook.com/pg/Word-of-the-Righteous-29160084800153/posts/?ref=page_internal
19. Рэйн Л. Каралі і пешкі: калабарацыя ў Беларусі ў час Другой сусветнай вайны [пер. с англ.]. Смаленск: Інбелкульт, 2015. 443 с.
20. Рывкин М.С., Шульман А.Л. Порожденные войной: Очерки о праведниках народов мира. Витебск, 1997. 62 с.
21. Рывкин М., Шульман А. Хроника страшных дней. Трагедия Витебского гетто. 2-е изд. Минск: Медисонт, 2014. 236 с.
22. «70 лет окончания Второй мировой войны»: Материалы республиканской научно-исторической конференции / Под общ. ред. А.М. Куксо. Гомель: БелГУТ, 2015. 405 с.
23. Щорічна статистика Яд Вашем про кількість «Праведників народів світу» // Яд Вашем. URL: <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.as>
24. Черная книга / Под ред. В. Гроссмана, И. Эренбурга. Изд. 2-е. Иерусалим: Яд Вашем, 2002. 547 с.
25. Чтобы знали и помнили. Память о Катастрофе в Яд Вашем / Под ред. Беллы Гутерман, Авнер Шалев [пер. на рус.]. Изд. 2-е. Иерусалим: Яд Вашем, 2011. 326 с.
26. Epstein B. The Minsk Ghetto (1941-1943): Jewish Resistance and Soviet Internationalism. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2008. 351 p.
27. Hall B. Faye Schulman: The partisan photographer who captured Jewish resistance. URL: <https://www.theage.com.au/national/victoria/faye-schulman-the-partisan-photographer-who-captured-jewish-resistance>

Mykhailiuk Maryna

Partisan Detachments of the Belarusian Forests – Jews Rescuers at the Time of the Holocaust

The forms and methods of assistance to Jewish refugees from the occupied territory and Jewish escapees from the ghetto of Minsk, Vitebsk, Nowogródek, Bilostok, Slonim, Kobryn, Nesvizh, Lenin and other settlements, by Soviet partisan detachments operating in the Belarusian forests during the World War II are analyzed. Attention is drawn to those detachments that accepted Jews and the quantity of Jewish partisans. Some ghetto Jews created «family camps» and tried to help their sworn brothers. The refugee camps from Nowogródek and Minsk ghettos of Tuvia Bielski and Shalom (Shlomo) Zorin were in the Naliboki Forest. There were craft and gunsmiths workshops, social institutions: schools, medical clinics, etc. In the summer of 1944, Bielski unit numbered 1.2 thousand. Zorin's unit, which eventually increased to 800 Jews, took an active part in the combats with the enemy, blew up the special trains, and carried out other combat tasks of the partisan brigade. In early July 1944, the unit joined the advanced detachments of the Red Army.

Assistance to Jews by Soviet partisan units showed that the commanders who accepted refugees and escapees did not remain indifferent to the fate of people doomed to total destruction. Usually, young men were left for combat and sabotage operations, and women with medical education helped the wounded. The rest of the women, the elderly and children were sent across the front line. About 1.5 thousand people found themselves in the rear. Local residents (Russians, Belorussians) who did not support the Nazi genocide policy, also, tried to help the needy in any way. The key role of partisan M. Kyselyov, physician K. Okolovych, Belarusian families of Volynets and pastor J. Nazaruk, connected with the partisans, in the rescue of Jews is noted. Despite the difficulties of rescuing, Belarus is proud of hundreds of saviors and recognized «Righteous» people who were able to muster sufficient strength, courage, material and other means, and, which was more important, the desire to support the Jews in difficult times of their existence and survival.

Keywords: Holocaust, Belarusian forests, partisan detachments, the rescue of refugees and escapees, «family camps», Righteous Among the Nations

Надійшла до редакції / Received: 11.11.2018

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2018